

Vladimir Posavec
 Zapisi vremena
 Antonije i Kleopatra:
 Bitka kod Akcija

Discovery channel, 50 min

ANTONIJE I KLEOPTARA, baš poput Romea i Julije ili Napoleona i Jozefine, nedvojbeno spadaju među najpoznatije ljubavne parove u povijesti. Međutim, ostavimo li po strani ljubavnu pozadinu, navedeni par spada i među glavne protagoniste jedne od najvećih pomorskih bitaka u povijesti. Vodila se 2. rujna 31. pr. Kr. kod rta Akcija, na ulazu u Ambrakijski zaljev u sjeverozapadnoj Grčkoj. Upravo je toj bici posvećen ovaj pedesetminutni dokumentarni film u kojem profesor Bill Murray sa Sveučilišta Južne Floride tu bitku nastoji dodatno osvijetliti. Čak štoviše, dotični se gospodin otisnuo do Grčke ne bi li dokazao da se navedena bitka doista i dogodila te da taj događaj nije samo plod Oktavijanove propagande. Tvrdnja o propagandi takvog tipa potrebnoj pobjedniku i tada već neupitnom gospodaru rimske države, recimo to odmah na početku, potpuno je deplasirana i na nju ne treba trošiti vrijeme i prostor. Ono što je u ovom dokumentarcu doista vrijedno pokušaji su rekonstrukcije i prikazi antičke pomorske bitke, brodova i veslača, načina ratovanja, tipova i primjene pojedinih vrsta oružja... I to je otprilike sve. Potpunom laiku, kao i gledatelju zainteresiranom za povijest na razini popularne priče, i takav će uradak biti vrlo zanimljiv upravo zbog mogućnosti vizualiziranja jednoga davno prošlog vremena. No, razvidno je da su vrijeme i sredstva uložena u taj projekt mogli i morali rezultirati višestruko kvalitetnijim proizvodom, barem na razini povijesne točnosti.

Kako bismo argumentirano ukazali na krupne propuste u ovom uratku nije naodmet podsjetiti se ipak u najkraćim crtama zbivanja koja su prethodila toj velikoj pomorskoj bici. Nakon smrti Julija Cezara 44. pr. Kr. sva se vlast našla u rukama Marka Antonija, koji je tada obnašao konzulsku čast. Antoniju su pripali i Cezarovi politički planovi i spisi, a uživao je u slavi i ugledu vrhunskog vojskovođe i čovjeka od najvećeg povjerenja pokojnoga diktatora. U trenucima dok je učvršćivao svoj položaj pojavio se u Rimu devetnaestogodišnji Cezarov usvojenik i baštinik, pranećak Gaj Oktavije. Antonije je isprva podcijenio Oktavija, ali je uskoro bio prisiljen sporazumjeti se s mladicom koji je preuzeo očuhovo ime i prozvao se Gaj Julije Cezar Oktavijan. Sporazum je uključivao i Marka Emilija Lepida, a sklopljen je na malom otočiću rijeke Lavinije u blizini Bononije. Taj sporazum, poznat u povijesti kao drugi trijumvirat, nije bio ništa drugo do li oponašanje već postojećeg modela što su ga zacrtali i proveli Cezar, Pompej i Kras i koji se pokazao vrlo uspješnim. Trijumviri su međusobno podijelili zapadne

provincije, jer je istok države još bio pod vlašću republikanskih snaga, a zatim sastavili spiskove proskribiranih i proveli nesmiljen i surov progon političkih protivnika, kako onih stvarnih tako i potencijalnih. U tim su proskripcijama stradali i ljudi koji nisu imali nikakve veze s politikom. Potom su Antonije i Oktavijan zajednički, ali svaki s vlastitom vojskom, 42. pr. Kr. kod Filipa porazili republikanske snage Bruta i Kasija, dok je Rim za to vrijeme povjeren Lepidu. Nakon bitke, u kojoj se Oktavijan nije iskazao ni hrabrošću ni kao vojskovođa, ali se zato u kažnjavanju zarobljenika, i to onih najodličnijih, prema Svetonijevim riječima, nije znao obuzdati,¹ ponovno su podijelili državu i poslove. Antoniju je pripao Istok, dok je Oktavijana zapala neugodna zadaća, koju je, prema Apijan, zbog slaboga zdravlja sam tražio, da u Italiju odvede veterane i naseli ih po municipalnim zemljištima.² Prema Svetoniju »Pritom nije stekao hvale ni od veterana ni od posjednika, jer su se ovi potonji tužili, što ih tjeraju s posjeda, a oni prvi, da se s njima ne postupa, kako su se prema zaslugama nadali.«³ Nije jednostavna zadaća zapala ni Antonija, koji je silom trebao prikupiti golema novčana sredstva u istočnim provincijama kako bi se isplatile velike svote obećane vojnicima. Problemi s Partima na Istoku natjerali su ga na pripreme za rat. Kad se nalazio u Tarzu u Kilikiji, pozvao je Kleopatru k sebi, prema Apijanovim riječima, kako bi je ukorio što nije sudjelovala u ratnim naporima protiv Cezarovih ubojica.⁴ Stvarni razlog poziva morala je biti velika potreba za financijskim sredstvima i drugom logistikom u predstojećem pohodu protiv Parta. Susret s Kleopatrom odigrao se u Tarzu 41. pr. Kr., deset godina prije Akcija, i odmah se tada, opet kako navodi Apijan, Antonije »...zadivljen kako njenim izgledom tako i razboritošću, odmah mladalački u nju zaljubi, premda mu je već bila četrdeseta godina.«⁵ Idućih je deset godina Oktavijan jačao i učvršćivao svoj položaj u Italiji čekajući pravu priliku da obračuna s Antonijem. On je u međuvremenu, kako bi učvrstio poljuljan savez s Oktavijanom, uzeo njegovu sestru Oktaviju za ženu, nakon nove podjele države 40. pr. Kr. pri čemu je Antoniju ostavljen Istok, Oktavijanu predana uprava nad Zapadom (što je i do tada faktički obnašao), dok je Lepid dobio Afriku.

Idućih je godina Antonije na istoku vukao jedan krivi potez za drugim, a vrhunac njegove politike, otupjele pod Kleopatrinim utjecajem, bio je traljavo vođen rat protiv Parta 33. pr. Krista. Po Plutarhovu svjedočanstvu, Antonije je rat vodio brzopleto i neoprezno samo kako bi se što prije vratio Kleopatri.⁶ U isto vrijeme Oktavijan je uspješno ratovao u Iliriku. Prilika za otvoren sukob pojavila se kad je Antonije sinove iz veze s Kleopatrom proglasio kraljevima kraljeva, Kleopatrinim suvladarima nad Egiptom, Ciprom, Libijom i Kelesirijom, i još uz to starijem sinu Aleksandru dodijelio Armeniju, Mediju i Partiju (nakon što ju on, Antonije, osvoji), a mlađem Ptolemeju Fenikiju, Siriju i Kilikiju. Vijest o tome Oktavijan je iznio u senatu, podbadajući

¹ Svetonije, August, 13.

² Apijan, Rimski građanski ratovi, V, 3.

³ Svetonije, August, 13.

⁴ Apijan, Rimski građanski ratovi, V, 8; Plutarh, Antonije, 25.

⁵ Apijan, V, 8.

⁶ Plutarh, Antonije, 37.

senatore protiv Kleopatre i Antonija, koji je na kraju proglašen neprijateljem države. Antonije je za to saznao dok je bio u Armeniji. Odmah je naložio Kanidiju da sa 16 legija krene prema moru, dok je s on Kleopatrom otišao do Efeza, koji je postao baza za njegovu pomorsku silu. Oktavijan je na zapadu izbacio Lepida iz trijumvirata i oduzeo mu njegove legije. Odlučna bitka kod Akcija 31. pr. Kr. predstavljala je Oktavijanovu potpunu pobjedu, nakon čega je sljedeće godine u njegove ruke pao i bogati Egipat, a Antonije i Kleoptara izgubili živote. Akcijska se bitka tako pokazala presudnim događajem u kojem je nad istočnjačkom apsolutnom teokratskom monarhijom pobijedila zapadna monarhijska koncepcija.

Zanimljivo je kako je glavni i najopsežniji izvor za tu bitku upravo Antonijev životopis iz Plutarhova pera. Plutarh je gotovo do u tančine opisao bitku, a opis je to u koji nemamo razloga sumnjati, dakako, osim kad se iznose broježani podaci, ali to su već ionako opća mjesta antičke historiografije, s obzirom na veličinu i značenje bitke kojega su bili svjesni već i suvremenici i sudionici zbivanja. Prema Plutarhu, Antonije »... je raspolagao s ne manje od osam stotina lađa, među kojim je bilo mnogo osmeroveslarki i deseteroveslarki«, dok je na kopnu raspolagao s oko 100.000 pješaka i 12.000 konjanika. Oktavijan je raspolagao s 250 bojnih brodova, oko 80.000 pješaka i, kao i Antonije, s 12.000 konjanika.⁷ U filmu se, naprotiv, iznosi tvrdnja o 250.000 ljudi. Nije jasno zašto je Antonije odlučio voditi odlučnu bitku na moru unatoč svojoj nadmoći na kopnu. Plutarh za to okrivljuje Kleopatru,⁸ ali on joj je izrazito nesklon. Malo je vjerojatno da bi iskusan vojskovođa poput Antonija tako važnu odluku prepustio jednoj ženi.

Gotovo cijelim trajanjem filma stječe se dojam kao da je stručnjak povjesničar u narativni dio bio uključivan tek povremeno, od prilike do prilike. Razvidno je to kroz banalne, paušalne, stereotipne, a često i potpuno promašene karakterizacije likova, glavnih protagonista priče. Osim toga, iako se često poziva na antičke pisce (u hrvatskom prijevodu »drevne izvore«), izrijeком se navode tek Plutarh i Kasije Dion. Odmah treba naglasiti kako je Dion pisac koji živi i piše svoje djelo gotovo dva i po stoljeća nakon bitke kod Akcija, dok Plutarha, kojeg se u filmu uporno naziva povjesničarom, upravo zbog njegova moralizatorskog pristupa treba uzimati s velikom dozom opreza, što ga samo po sebi ne mora nužno obezvrjeđivati kao izvor. Stoga ostaje nejasno kojim su se to antičkim izvorima služili autori filma. U stvari, pogleda li se malo bolje, Plutarh je u filmu praktički jedini korišten izvor. Navedimo dakle, tek primjera radi, nekoliko općih mjesta karakterizacije glavnih likova. Opis Antonijeva izgleda i osobnosti: »... Cezarov general od povjerenja, narodni junak, miljenik žena, ljubitelj kapljice i svojih vojnika. Marko Antonije bio je zgodan na grub, muški način.... Krupan, hrabar, snažan, muževan tip. Njegova obitelj tvrdila je da vuče podrijetlo od grčkoga boga Herakla i Antonije se volio ponašati u skladu s tim. Katkad impulzivan, uvijek karizmatičan, ljudi su ga štovali kao sebi ravnoga. Pokušamo li pronaći modernu paralelu u američkoj političkoj povijesti, bio bi to mladi Teddy Rosevelt ili John F. Kennedy. Bili su mu slični po omiljenosti, karizmi i dojmu hrabroga vođe. I poštena.«

⁷ Plutarh, Antonije, 61.

⁸ Plutarh, Antonije, 63.

Nasuprot Antoniju, ovakav je prikaz Oktavijanova izgleda i osobnosti: »... Cezarov posvojeni sin Oktavijan, razmaženi dvadesetogodišnjak. Za razliku od Antonija on nije bio junak. Patio je od želučanih tegoba, ali u mislenim igrama nije mu bilo ravna. Smatram ga iznimno zanimljivim čovjekom, no mislim da mi ne bi bio drag. Bio je obično mrtvo puhalo. Lukav i proračunan, za razliku od impulzivnog Antonija znao je kada se treba pritajiti, a kada napasti. Oktavijan je prije Akcija bio na lošem glasu. Prema drevnim izvorima. Opisuju ga kao nemilosrdna, surova, častohlepna čovjeka, a istodobno kao slabog, boležljivog, feminiziranog kukavicu. Jedini znak da je predodređen za velike stvari bio je uporni pogled kojim je znao slediti neprijatelja.«

Slijedi dakako i opis Kleopatre, potpuno u stilu sinopsisa scenarija za holivudski film: »...Kleopatra je bila jedinstvena žena kakve nema. Teško je zamisliti ijednu drugu ženu u povijesti ili današnjici koja bi se mogla usporediti s tom egipatskom kraljicom. ... Kleopatra je bila strpljiva, proračunana i gledala je unaprijed. U nekim je stvarima bila više nalik Oktavijanu, nego Antoniju. Ako je moć najveći afrodizijak, onda je Kleopatra bila neodoljiva. Najmoćnija žena na svijetu.« Već letimičnim pregledom izvora postaje razvidno da je opis Marka Antonija u ovom filmu temeljen isključivo na proizvoljnom tumačenju Plutarhova životopisa Antonija, dok su i Kleopatrin opis i Oktavijanova karakterizacija plod autorove stereotipne predodžbe o Kleopatri kao promućurnoj i perfidnoj fatalnoj ženi vanvremenske ljepote i Oktavijanu kao pokvarenom prevarantu i spletkarošu nesposobnom za išta drugo osim intriga.

Ljudska je osobnost ipak mnogo složenija od paušalnih i uopćenih ocjena kakve su nam pokušali pružiti autori filma. A oni su, u to nema nikakve dvojbe, vrlo naklonjeni Antoniju, dive se Kleopatri, dok im Oktavijan evidentno uopće nije simpatičan. Antonije očevitno nije bio jednostavna osoba, već vrlo kompleksna ličnost. Autori filma negativne crte njegova karaktera umanjili su i prikazali kao beznačajne i čak simpatične mane (ljubitelj dobre kapljice, miljenik žena), ali Antonije je bio sklon piću, razvratu i, prema Plutarhu, neumjerenoj rastrošnosti. Taj nam antički biograf kazuje kako je Antonijev život bio razmetljiv i obijestan, pun isprazne oholosti i neuravnotežena častoljublja.⁹ S druge pak strane, Plutarh navodi i epizode o Antonijevoj darežljivosti i omiljenosti među vojnicima.¹⁰ Da je Antonije bio vrstan zapovjednik i hrabar i požrtvovan borac svjedoči mnoštvo primjera, ali najbolja ja potvrda Antonijeve vojničkih sposobnosti činjenica da se Julije Cezar najviše pouzdavao u njega.

Što se pak opisa Kleopatre tiče, opće je poznato da ne postoji ni jedan sačuvani portret te egipatske kraljice, kao ni opis u nekom od sačuvanih tekstova. Ne želeći ulaziti u raspravu o duljini njezina nosa, konstatirajmo kako je mišljenje o njezinoj nevjerojatnoj ljepoti vrlo izvjesna posljedica toga što joj je pošlo za rukom jednoga za drugim zavesti dvojicu rimskih moćnika za koje bi se prije moglo reći išta drugo nego li osporiti da su bili vrlo uspješni zavodnici. Prema Plutarhu »... kako kažu, sama po sebi njezina ljepota nije nikako bila neusporediva niti takva da je mogla zanijeti na

⁹ Plutarh, Antonije, 2.

¹⁰ Plutarh, Antonije, 4.

prvi pogled, ali posjedovala je šarm neodoljive snage u ophođenju pa je njezina pojava uz dojmivost njezinih riječi ... ostavljala neku žaoku u srcima.«¹¹ Apijan donosi zanimljiv podatak da se pričalo kako je Kleopatra Antonija očarala još kao djevojka dok je kao mladi zapovjednik konjaništva u Aleksandriju pratio Cezarova vojskovođu Gabinija.¹² Iz sačuvana prikaza Kleopatrina profila na novcu što ga je dao kovati Antonije teško bi se moglo zaključiti da se radi o lijepoj ženi, ali valja primijetiti i da su se mjerila ljepote, kako ženske tako i muške, u proteklih dvije tisuće godina više puta temeljito promijenila. Autori filma nazivaju je najmoćnijom ženom na svijetu i više puta naglašavaju ulogu novca i sredstva ustupljena Antoniju. Previđaju, na žalost, da je Egipat od početka I. st. pr. Kr. tek rimski protektorat i da je Rim sila koja upravlja Egiptom, te da je osobno Cezar Kleopatru postavio na vlast. Upravo kroz težnju da sačuva Egipat od položaja rimske provincije treba promatrati Kleopatrine postupke i odnos prema Cezaru, a zatim i Antoniju. Vrlo je vjerojatno da bi nakon Antonijeve smrti i Oktavijanove pobjede Kleopatra i treći put iskušala isto i jedino oružje kojim je raspolagala.

Oktavijan nije nasjeo takvoj igri. Autori filma prikazali su prvoga rimskog cara kao nesposobnog razmaženka i »mrtvo puhalo« pozivajući se opet na »drevne izvore«. Među- tim, ne postoji doslovno ni jedan sačuvani antički tekst koji bi Oktavijana Augusta prikazivao u negativnom svjetlu, iako se njegove mane uopće ne skrivaju. Autori su filma ovdje primijenili suprotan postupak negoli kod Antonija, prenaglasivši Oktavijanove negativne strane, a prešutjevši one pozitivne. Iako lišen Cezarovih sposobnosti, Oktavijan August ipak je uspio pobijediti sve protivnike, ostati samostalno na vlasti 41 godinu, a kao trijumvir još 16 godina, utemeljiti novi sustav vlasti koji se održao dugo nakon njegove smrti, reformirati vojsku i državnu upravu.... Utemeljivši carski kult, nakon smrti uvršten je među bogove, a za života rimskom je svijetu vratio mir okončavši stoljeće građanskih ratova. Za jedno mrtvo puhalo prilično dobar rezultat.

Potpuno je neshvatljivo zašto je uopće sniman ovaj film u kojem jedan američki znanstvenik kao dokaz vlastitoj teoriji kojom želi potvrditi historičnost bitke kod Akcija prikazuje kao nevjerojatno otkriće trofejni spomenik što ga je nakon pobjede dao podići Oktavijan na mjestu gdje se nalazio njegov tabor. Spomenik, posvećen Neptunu i Marsu, je poput rostre na Rimskom forumu, kao ukrase imao poredane šiljke sa zaplijenjenih Antonijeve brodova. O tome fakti, osim Plutarha,¹³ svjedoči Svetonije, koji dodaje da je u blizini Akcija, kako bi se sačuvala uspomena na bitku, Oktavijan osnovao grad Niekopol i ustanovio igre koje su se ondje imale održavati svake četiri godine.¹⁴ Osim toga, u filmu se navodi podatak da arheološka istraživanja na spomenutom lokalitetu, misli se na spomenik, traju od 1979. godine. U prilog spoznajnoj dubini našeg stručnjaka navešćemo nekoliko citata: »Muray se počeo pitati je li ovaj spomenik ni manje ni više

¹¹ Plutarh, Antonije, 27.

¹² Apijan, V, 8.

¹³ Plutarh, Antonije, 65. (»Zato i jest, kad je kasnije ukrašavao ono mjesto kljunovima zarobljenih neprijateljskih lađa, Cezar postavio brončane kipove čovjeka i magarca.«)

¹⁴ Svetonije, August, 18.

nego drevni stalak za trofeje. Ali, iako je njegova teorija bila uvjerljiva, nedostajao joj je jedan bitan sastojak: pravi kljun iz antičkog doba. Nevjerojatno duboka misao, samo je nejasno o čemu se teoretizira. Ili: »Znao sam da je važno, no nismo još imali bojni kljun kako bih mogao shvatiti kako su funkcionirali brod, kljun i rebra broda. Još to nisam shvaćao.« Dotičnom gospodinu trebalo bi objasniti da je za razumijevanje funkcioniranja broda potrebno imati brod, a ne samo njegov dio, ma kako on važan bio. Kad to ne bi potvrđivali i »drevni izvori« možda bismo mogli dvojiti o značenju spomenika i onome što se dogodilo kod Akcija. »Tek kada bi bio nađen kljun, Muray bi mogao otkriti značenje spomenika i dokazima potkrijepiti ono što se dogodilo kod Akcija.« Ne nedostaje naravno ni preciznih definicija, poput sljedeće: »Pokušavamo se baviti eksperimentalnom arheologijom, kako se to danas zove. Uzimamo dokaze koji su nađeni na ovom spomeniku i pokušavamo ih rastegnuti koliko god možemo.« Obična se arheologija, za razliku od eksperimentalne, izgleda bavi nečim drugim.

Ne nedostaje ni potpuno suludih tvrdnji poput sljedećeg bisera: »Antonijeva flota bila je tako malobrojna da je poduzeo očajničke korake kako njegova imovina ne bi pala neprijatelju u ruke. Antonije pali vlastite brodove. Ali koliko će njegovih brodova preživjeti? I što će se dogoditi kad se preostalo brodovlje suoči s Oktavijanovom moćnom flotom?« Upravo je nevjerojatno kako su autori filma kontradiktorni sami sebi, kao i Plutarhu, kojega koriste kao izvor. Jer, Plutarh sam navodi da je zarobljeno 300 Antonijevih brodova,¹⁵ a to je brojka veća od navedenog ukupnog broja Oktavijanovih brodova (250) prije bitke.¹⁶ Osim toga, opet prema Plutarhu, iako je Antonije imao mnogo veći broj brodova, većina njih nije imala potpune posade.¹⁷ Spaljeni brodovi bili su egipatski, a Antonije ih je dao spaliti jer se nije pouzdao u egipatske mornare. Ostavio je samo 60 egipatskih brodova koji su bili Kleopatrina osobna zaštita. Brodske posade i vojnike raspodijelio je na svoje najbolje i najveće brodove.¹⁸

Uza svu silu propusta i pogrešaka u filmu, valja posebno ukazati na dvije. Oktavijan je na vrijeme shvatio da nije nadaren za vojskovođu, pa je ratne operacije i taktiku prepustio boljima od sebe. Tako je bilo i kod Akcija. Iako je Oktavijan zapovijedao desnim krilom brodovlja, kreator pobjede bio je njegov kasniji zet i najpouzdaniji vojskovođa Marko Vipsanije Agripa, koji je kod Akcija zapovijedao lijevim krilom, dok je središte držao Aruncije.¹⁹ Upravo je Agripin manevar rastezanja krila prisilio Antonijeva zapovjednika Publikolu da mu pođe u susret i tako se odvoji od središta, nakon čega je otpočeo Kleopatrin bijeg s bojišta. Međutim, u filmu Agripa i njegova uloga u bici ni jednom nisu spomenuti. Drugi je krupan propust činjenica da se desetogodišnje razdoblje od Filipa do Akcija u filmu prikazano kao vremenski odsječak od jedva nekoliko mjeseci u kojima se i jedna i druga strana spremaju za sukob, što će kod neupućena gledatelja stvoriti potpuno krivu sliku. Ni jednom nisu spomenuta Antonijeva djeca iz veze s Kleopatrom ni

¹⁵ Plutarh, Antonije, 68.

¹⁶ Plutarh, Antonije, 61.

¹⁷ Plutarh, Antonije, 62.

¹⁸ Plutarh, Antonije, 64.

¹⁹ Plutarh, Antonije, 65.

cijeli niz događaja na Istoku u kojima je Antonije aktivno sudjelovao. Također, nema ni spomena o trijumviratu ni o Lepidovoj ulozi, a jednako tako naveden je potpuno krivi događaj kojega je Oktavijan iskoristio kao povod za raskid s Antonijem.

Ovako redajući greške i propuste mogli bismo ispuniti dobar dio ovog broja našeg časopisa. Stoga, umjesto zaključka, upućujem čitatelje da još jednom pročitaju Plutarhov životopis Marka Antonija, Svetonijev Augustov životopis te Apijanove dijelove Rimskih građanskih ratova, a zatim pogledaju ovaj dokumentarni film. Sapienti sat.